

МІЖ ВІЙНОЮ І ПРАВОМ: ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Федосенко Н. А., Селевко В.

ВСТУП

Війна завжди була випробуванням не лише для фізичної, але й для правової системи суспільства. Воєнний стан, як феномен, вирізняється своєю складністю та впливом на різні сфери життя, включаючи цивільні правовідносини. Під віддзеркаленням агонії боротьби за виживання та захист прав та інтересів громадян і підприємств, правова система вступає в новий етап адаптації до викликів, які вона не завжди була готовою відповідати.

Ця стаття спробує розглянути вплив воєнного стану на цивільні правовідносини. Ми дослідимо, як воєнний конфлікт може змінити правове середовище, порушити умови укладених договорів та змусити сторони переглянути свої права та обов'язки. Розглянемо також можливі стратегії адаптації, які можуть бути використані для збереження стабільності та правової впевненості в умовах воєнного стану. Вивчення цих аспектів допоможе нам краще розуміти виклики, які ставляться перед правовою системою в умовах конфлікту, та шляхи подолання цих викликів для забезпечення захисту прав та інтересів громадян та підприємств в найважчі часи. Загалом, дана стаття має на меті висвітлити важливість розуміння впливу воєнного стану на цивільні правовідносини та розробку стратегій адаптації для забезпечення стабільності та правової визначеності в умовах кризи.

1. Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини

Воєнний стан, незалежно від його тригерів, має глибокий і комплексний вплив на цивільні правовідносини. У цьому розділі ми розглянемо типові проблеми та виклики, з якими стикаються учасники цивільних правовідносин у період воєнного стану.

Однією з основних проблем є перешкоди в здійсненні договірних зобов'язань. Воєнний стан може призвести до зупинки виробництва, обмеження руху, виробництва товарів та послуг, а також ускладнити виконання умов договорів через обмеження доступу до ресурсів та інфраструктури.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-ІХ, в Україні введений воєнний стан¹. Говорячи про договірні відносини в умовах активних бойових дій, руйнування шляхів сполучення, пошкодження виробничих приміщень, тимчасової окупації частини території України, слід зауважити про реальні проблеми забезпечення належного виконання зобов'язань за укладеними договорами, та виникнення обставин, які цивільне законодавство визначає як форс-мажорні обставини. В результаті повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію України всі сфери життя «завмерли» або ж почали функціонувати інакше.

Аналіз форс-мажору в науці та практиці правозастосування як у межах України, так і в країнах Європейського Союзу є необхідним викликаним сьогоденням напрямком досліджень. Праці українських і зарубіжних науковців, а також юристів-практиків зробили вагомий внесок у дослідження цієї проблеми. Зокрема, варто виділити праці О. Кужко, В. Слободянюк, Д. Лазебного, А. Мельніченко, О. Мельник та інших авторів. Проблеми виникнення ризиків на транспорті активно досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед вітчизняних авторів цими проблемами займалися С.І. Андрусенко, С.М. Боняр, Н.В. Тарельник, Т.М. Бердичевська, О.С. Бугайчук, В.Б. Будниченко, А.С. Дорош, Є.Б. Демченко, Ю. Коноваленко, Р.В. Маркуль, В.С. Подпіснєв, М.М. Тарашевський та ін.

У сучасній цивілістиці дослідженням питання форс-мажорних обставин як підстави звільнення за порушення договірних відносин присвячено наукові праці таких вчених та практиків як Л. Баранова, А. Баришніков, Д. Бікулов, О. Братель, І. Бурлака, О. Дмитрієва, О. Захарова, К. Кацюба, Ю. Кривенко, О. Мельник, Є. В. Примак, Харитонов, О. Хлонь, О. Церковна та інші. Питання впливу воєнного стану на цивільні правовідносини присвячені праці Кочиної О., Болдиревої В.², Маковій В. розглядав питання темпоральних меж реалізації змісту цивільних правовідносин в умовах воєнного стану³, та питання новелізації правового регулювання спадкових відносин

¹ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

² Кочина, Олександра Сергіївна, and Вікторія Михайлівна Болдирева. «Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини». *Нове українське право* 2 (2022): 53-58.

³ Маковій В.П. Темпоральні межі реалізації змісту цивільних правовідносин в умовах воєнного стану. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 31 березня 2023 року. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 120-122.

в умовах воєнного стану⁴ Проте, виклики сьогодення вимагають переоцінки практики застосування цього поняття саме в умовах воєнного стану.

Не зважаючи на посилену увагу науковців до форс-мажору в тій чи інших галузі, і досі залишаються дискусійними багато теоретичних та практичних питань. Визначення поняття «форс-мажорні обставини» міститься у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні», який встановлює у ч. 2 ст. 14-1, що такими обставинами є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами⁵. Далі в цій статті закріплено перелік форс-мажорних обставин, серед яких загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна.

Отже, серед таких обставин, перелік яких не є виключним, вказано, зокрема загроза війни, збройний конфлікт, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна.

Так, стаття 617 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) містить підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання: особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

Відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні»⁶, Торгово-промислова палата України (далі – ТПП) та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають сертифікат про такі обставини.

У контексті подій, які сьогодні відбуваються в Україні, Торгово-промислова палата України нібито спростила процедуру засвідчення форс-мажорних обставин. З метою позбавлення обов'язкового звернення до ТПП України та уповноважених нею регіональних ТПП і підготовки пакету документів у період дії введеного воєнного стану, на сайті ТПП України розміщено 28.02.2022 року загальний офіційний лист ТПП України щодо засвідчення форс-мажорних обставин

⁴ Маковій В. Окремі питання новелізації правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану. *Упорядники*. 2022. С. 108.

⁵ Оскілко О. Види зобов'язань, в яких військовослужбовці беруть участь. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 64-69.

⁶ Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від від 02.12.1997 № 671/97-ВР

(обставин непереборної сили). Це надало можливість за необхідністю роздруковувати відповідне підтвердження всім, кого це стосується.

Однак, не все виглядає так однозначно виглядає на практиці. В умовах воєнного стану критично важливим є забезпечення належного та безперервного функціонування діяльності всіх суб'єктів господарювання для підтримання всього сектору економіки держави, сплати податків та зборів, у тому числі докладання максимальних зусиль для виконання взятих на себе зобов'язань перед контрагентами. Наразі, за відсутності релевантної господарської практики щодо звільнення від відповідальності у зв'язку з розпочатою РФ війною в Україні, стверджувати про достатність одного лише листа ТПП України від 28.02.2022 року за вих. № 2024/02.0-7.1 для звільнення від відповідальності у разі прострочення виконання зобов'язань, підстав немає. Факт війни в Україні не означає беззаперечну неможливість виконання всіх зобов'язань, та в усіх без винятку населених пунктах України. Руйнівні наслідки війни в окремих населених пунктах не виключає можливість виконання зобов'язань в решті регіонів України.

Введення воєнного стану часто супроводжується зміною правового середовища, включаючи введення нових законів та нормативних актів. Це може створити додаткові ризики для бізнесу, такі як зміна податкових ставок, обмеження валютних операцій або введення торгових обмежень. Зазначені обставини стали передумовами внесення відповідних змін до цивільного законодавства, зокрема до Цивільного кодексу України (далі – ЦК)⁷. Під час війни в Україні багато людей втратили джерело доходу, були змушені покинути свій дім, або ж переїхати до іншої країни, що значним чином ускладнило виконання взятих на себе грошових зобов'язань.

З метою полегшення ситуації для позичальників України на час війни та післявоєнного відновлення економіки було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 № 2120-IX, який набрав чинності 17.03.2022 року, яким внесено зміни до ЦК (далі Закон № 2120)⁸.

Актуальним є дослідження цього питання виходячи з потреби врахувати ці зміни при регулюванні цивільних правовідносин під час дії воєнного стану. Щодо особливостей визначення строків та термінів і позовної давності, які зазнали змін, то відповідно до пункту 19 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК у період дії в Україні

⁷ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.

⁸ Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. *Голос України* від 17.03.2022 № 58.

воєнного, надзвичайного стану строки, визначені статтями 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 ЦК, продовжуються на строк його дії.

Так, відповідно до положень ст. 259 ЦК позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Договір про збільшення позовної давності укладається в письмовій формі. Позовна давність, встановлена законом, не може бути скорочена за домовленістю сторін. Таким чином, якщо умовами договору строк позовної давності збільшено з 3 років загальної позовної давності, наприклад, до 5 років, то перебіг 5-річного строку на час воєнного стану зупиняється.

Щодо особливостей відповідальності позичальника, внесено зміни до пункту 18 Розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України». Так, відповідно до чинної редакції пункту 18 у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позика) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 ЦК, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем).

Однак, звертаємо увагу, що Закон № 2120 не звільняє від відповідальності позичальників у разі прострочення виконання негрошового зобов'язання. Тож якщо позичальник позичив інші речі, визначені родовими ознаками, то в разі прострочення повернення позикодавцю такої самої кількості речей того ж роду та такої ж якості штрафні санкції (неустойка, пеня, штраф) підлягають стягненню без послаблень. До того ж, позичальник звільняється від відповідальності, а не від виконання основного зобов'язання. Отже, основну суму боргу (кредиту, позики) та відсотки необхідно повертати. Таким чином, законодавство не передбачає списання боргів, які виникли протягом дії воєнного стану.

Певних змін зазнала сфера регулювання майнових прав інтелектуальної власності. Згідно абзацу 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності

під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України»⁹.

Так, майнові права інтелектуальної власності, строк чинності яких спливає на день введення в Україні воєнного стану або під час дії воєнного стану, залишаються чинними до дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану.

Отже, створено правові механізми захисту інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності, аби не допустити втрати прав інтелектуальної власності у період дії воєнного стану, адже на державу покладено обов'язок мінімізувати вплив негативних факторів та наслідків дії воєнного стану на громадян України. З дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, чинність майнових прав інтелектуальної власності може бути продовжена у встановленому порядку з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

Окрему увагу звертаємо на зміни, які стосуються виконавчого провадження, зокрема щодо рішень у цивільних справах. Так, внесено зміни до пункту 10-2 Розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»¹⁰. До набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, зупиняється вчинення виконавчих дій, забороняється заміна стягувачів у виконавчих діях, стягувачами за якими є Російська Федерація або такі особи: громадяни Російської Федерації; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації.

До того ж, тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України фізичні особи можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом не перевищує 100 тисяч гривень; юридичні особи – боржники можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше п'яти мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника такої юридичної особи, а також сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

⁹ Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти: Закон України від 01.04.2022 № 2174-IX.

¹⁰ Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII.

Однак, зважаючи на виклики сьогодення та стрімкість подій, що відбуваються, вважаємо, що сьогодні потребує додаткових змін правове регулювання інших цивільних правовідносин, зокрема, зобов'язальні, деліктні у своїх конкретних правових проявах.

Таким чином, воєнний стан може призвести до порушення договірних зобов'язань та спорів між сторонами. Це може включати відмову від виконання умов договору через зміну обставин, спроби змінити умови договору або невиконання зобов'язань через об'єктивні обставини, пов'язані з воєнним станом.

Враховуючи ці аспекти, можна зрозуміти складність ситуації, яку створює воєнний стан для цивільних правовідносин. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та розробки ефективних стратегій адаптації до нових умов.

2. Стратегії адаптації цивільних правовідносин в період дії воєнного стану

У цьому розділі розглядається певний спектр стратегій адаптації цивільних правовідносин до умов воєнного стану, а особливо стратегії адаптації цивільних правовідносин з наукового та практичного погляду. Ці стратегії спрямовані на забезпечення стійкості та правової визначеності в умовах кризи, а саме внесення змін до умов договорів, розроблення певних стратегій правління ризиками у цивільних правовідносинах, використання альтернативних правових механізмів вирішення спорів, усунення порушень договірних зобов'язань тощо.

Перш за все, необхідно провести аналіз останніх наукових досліджень у сфері цивільних правовідносин під час воєнного стану. Це дозволить виявити ключові тенденції, проблеми та можливості для подальшого дослідження. Через призму впливу воєнного стану за останні майже три роки переглядалися всі цивільні правовідносини. Окрема увага приділяється проблемам трансформації цивільного законодавства України в умовах воєнного стану, укладанню цивільно-правових договорів з використанням інформаційно-комунікаційних систем та цифрових технологій, вплив цифрових технологій на цивільні правовідносини загалом, особливості вирішення цивільно-правових спорів, встановлення фактів що мають юридичне значення в порядку цивільного судочинства, форс-мажорні обставини у цивільних правовідносинах тощо. Подальший аналіз практичних випадків взаємодії між суб'єктами права під час воєнного стану дозволяє зрозуміти, які саме проблеми зустрічаються на практиці та які стратегії адаптації є найбільш ефективними. Враховуючи практичний досвід та теоретичні основи, можна розробити комплексні стратегії адаптації, що враховують усі аспекти впливу воєнного стану на цивільні правовідносини. Такий

підхід дозволить ефективно реагувати на виклики, які виникають у складних умовах кризи та забезпечити стійкість цивільних відносин у період воєнного конфлікту. На основі аналізу досліджень та практичних випадків можна розробити теоретичні підходи до адаптації цивільних правовідносин під час воєнного стану. Це може включати розробку нових концепцій, теорій та моделей.

Підприємства можуть розробляти та впроваджувати стратегії управління ризиками, спрямовані на зменшення негативного впливу воєнного стану на їх діяльність. Це може включати диверсифікацію постачальників, резервування ресурсів та інші заходи.

У разі неможливості виконання договорів у звичайних умовах, сторони можуть шукати альтернативні правові механізми для вирішення спорів або узгодження нових умов договору. Це може включати використання конфлікт-резолуційних механізмів, таких як посередництво, арбітраж, мирові угоди або медіація.

Однак, умови воєнного стану можуть стимулювати підприємства до співпраці та взаємодопомоги для подолання складнощів. Це може включати об'єднання зусиль у вирішенні логістичних проблем, спільний розробка стратегій адаптації та інші форми співробітництва. Таким чином, врахування практичного досвіду дозволяє науковцям та практикам отримати глибше розуміння проблеми та розробити більш ефективні стратегії адаптації цивільних правовідносин до умов воєнного стану.

3. Аналіз ситуації та прецедентів впливу воєнного стану на цивільні правовідносини

У даному розділі ми проаналізуємо реальні ситуації та прецеденти, що виникали внаслідок воєнного стану та його впливу на цивільні правовідносини. Аналіз конкретних воєнних конфліктів дозволить виявити, як вони впливають на цивільні правовідносини. Це може включати випадки військової окупації, зміни влади, руйнування інфраструктури та інші наслідки воєнного конфлікту для громадян та бізнесу. Дослідження ситуацій, що виникають під час військових конфліктів, дозволяє краще зрозуміти, як війна впливає на цивільні правовідносини. Під впливом війни та воєнного стану, громадяни та бізнес-структури стикаються зі значними викликами та перешкодами.

Один зі складних аспектів – це ситуації воєнної окупації, коли частина території контролюється збройними силами іншої держави або невідконтрольними групами. Це може призвести до перерв у постачанні товарів та послуг, змін у власницьких правах та доступі до майна, а також до порушень прав людини та основних свобод. Руйнування інфраструктури внаслідок воєнних дій також має серйозний вплив

на цивільні правовідносини. Зруйновані дороги, порти, аеропорти та інші об'єкти можуть ускладнити поставки товарів та послуг, а також ускладнити доступ до них. Це може призвести до порушень угод та договорів про поставку, збитків для бізнесу та громадян.

Наприклад, під час війни в Україні ще з 2014 року багато підприємств зазнали збитків через зруйновану інфраструктуру, перерви у постачанні електроенергії та інтернету, а також через обмежений доступ до ринків збуту та постачальників сировини. Вплив російського вторгнення в Україну на економіку має багато проявів.

Головний прояв – це прямі втрати (близько 20% довоєнної території є непридатними для ведення будь-якого бізнесу), населення (близько 20% людей покинули Україну, значна частина втратила можливість заробляти) та капіталу (майна та виробничих потужностей). Вплив цього фактору можна оцінити у 20–25%. Другий прояв – це розрив виробничих ланцюжків та традиційних ланцюжків постачання/експорту продукції, який у 2022 році зупинив цілі галузі (тут вплив можна оцінити у 15–20% в перші місяці війни, але наразі його вплив суттєво зменшився, десь до 5–10%). Третій – це психо-логічний вплив, тобто збільшення безпекових ризиків, яке враз змінило поведінку не лише українців, а і їхніх іноземних партнерів (вплив цього фактору здебільшого проявився у зупиненні всіх інвестиційних проєктів та зменшенні попиту на товари тривалого споживання)¹¹.

Оскільки наша економіка не вперше зіткнулася з шоком війни, то її адаптація до нової кризи була надзвичайно швидкою. Щобільше, увесь державний апарат і наші держави-партнерки теж діяли блискавично, що допомогло нам не лише забезпечити фінансування необхідних потреб в обороні, але й підтримати необоронні державні витрати та не допустити кризи у фінансовій системі.

Навіть ті території, на яких не велися активні бойові дії не можуть бути впевнені в збереженні майна через постійні ракетні обстріли. Також вплинула мобілізація, адже ті, хто хотів захищати свою державу з перших днів мобілізувались, а це, зазвичай, освідченні та професійні працівники чи керівники.

Міграційні процеси мають вплив на цивільні правовідносини. Через війну за різними підрахунками за кордон виїхало близько 8 мільйонів осіб. І в переважній більшості це особи працездатного віку з дітьми, тож тут одночасно і нестача працівників, як існуючих так і потенційних, так і зниження кількості покупців у бізнесах, що орієнтуються на дітей та їх батьків.

¹¹ Суховецька А. Вплив війни на економіку, посилення санкцій та інвестиції під бомбами. 20.03.2024.

Під час воєнного стану одразу виникли труднощі логістики. Спочатку були заблоковані логістичні морські шляхи, що негативно відобразилось на товарах, що імпортувались чи експортувались морем. Наразі гостро стоїть проблема з автомобільними перевезеннями та сполученням з країнами Східної Європи.

Також, коли багато працівників та клієнтів виїхало за кордон або до більш безпечних регіонів, змінились потреби людей в їжі, одязі та інших раніше необхідних та обов'язкових потребах, які зараз можуть розглядатись як розкіш. Але незважаючи на всі негаразди та негативні наслідки українці змогли адаптуватись до положення та допомагати економіці країни для пришвидшення перемоги, сплачуючи податки та масштабуючи свій бізнес.

Такі ситуації вимагають не лише оперативного реагування на конкретні виклики, а й розробки стратегій адаптації, які дозволять зберегти стабільність цивільних правовідносин у непередбачуваних умовах воєнного стану.

Правова система відіграє ключову роль у регулюванні цивільних правовідносин під час воєнного стану. Реакція правових органів та інституцій на воєнний конфлікт визначається потребами суспільства та забезпеченням його стабільності. У ситуації воєнного стану часто потрібно швидко реагувати на нові виклики та ситуації. Тому законодавчі органи мають приймати тимчасові закони або нормативні акти, спрямовані на забезпечення безпеки та стабільності, а також на врегулювання цивільних правовідносин у нових умовах.

Для забезпечення безпеки та стабільності уряд може вводити різні обмеження та тимчасові заходи. Це може включати обмеження на рух та пересування, обмеження на проведення певних видів діяльності, а також введення економічних та фінансових обмежень. Наразі в Україні запроваджено воєнний стан у зв'язку з яким на території країни діє низка обмежень та заборон, зокрема, введена комендантська година, обмежено право на в'їзд військовозобов'язаних чоловіків, діє заборона на проведення виборів тощо.

Умови воєнного стану можуть впливати на судовий процес та процедури розгляду справ. Наприклад, можуть бути введені швидкі та спрощені процедури розгляду справ, а також можуть бути прийняті нові механізми альтернативного вирішення спорів.

Незважаючи на воєнний стан, права людини та основні свободи повинні бути захищені. Тому правова система може здійснювати спеціальні заходи для захисту цих прав, такі як моніторинг ситуації, розслідування порушень та надання доступу до судового захисту. Отже, реакція правової системи на воєнний стан має велике значення для забезпечення стабільності та захисту прав громадян та бізнесу.

в умовах кризи. Це вимагає відповідальної та проникливої діяльності правових органів та інституцій.

Аналіз судових прецедентів показує, які стратегії використовують сторони для вирішення конфліктів, що виникають у цивільних правовідносинах під час воєнного стану. Це може включати врегулювання спорів через судові процедури, арбітражні вирішення, угоди між сторонами та інші механізми. Судові інстанції продовжують працювати навіть у період воєнного стану, хоча можуть застосовуватися спеціальні процедури та правила. Суди вирішують спори між сторонами, які виникли у звичайному ході ділових відносин або стосуються конфліктів, які виникли безпосередньо через воєнну ситуацію.

Звертаємо окрему увагу, що умови воєнного стану можуть спонукати сторони до використання альтернативних механізмів вирішення спорів, таких як посередництво, консультації, медіація або арбітраж. Ці механізми можуть бути більш ефективними та менш часовитратною альтернативою судовому процесу в умовах воєнного конфлікту. В умовах воєнного стану, коли сторони можуть бути змушені шукати швидке та ефективне вирішення спорів, добровільні угоди та компроміси можуть бути широко застосовуваними. Це може включати укладання угод про врегулювання спорів, розрахунки або зміну умов контрактів. У деяких випадках, коли конфлікт стає міжнародним, можуть бути використані міжнародні механізми регулювання, такі як міжнародні суди або арбітражні трибунали. Ці механізми можуть допомогти сторонам знайти мирне та справедливе вирішення своїх спорів. Таким чином, вирішення конфліктів в умовах воєнного стану вимагає гнучкості, швидкості та обачності з боку всіх учасників. Однак правильно обрані механізми та стратегії можуть допомогти забезпечити справедливе та ефективне вирішення навіть найскладніших спорів.

Аналізуючи ситуації, що виникають під час воєнного стану, можна виявити деякі загальні тенденції та особливості впливу цього стану на цивільні правовідносини. Так, умови договорів та угод можуть потребувати перегляду через зміни в обставинах, що виникають у зв'язку з воєнним станом. Це може включати зміни ціни, умов оплати та поставок, а також способи вирішення спорів. Воєнний стан може призвести до змін у відповідальності сторін за невиконання умов контрактів або угод. Наприклад, можуть виникнути питання про відшкодування збитків через перешкоди, що виникли через воєнний конфлікт. Воєнний стан часто призводить до збільшення ризиків та невизначеності у цивільних правовідносинах. Сторони можуть стикатися зі складними ситуаціями, коли несподівані події можуть вплинути на їхні права та обов'язки. Виявлення тенденцій у впливі воєнного стану на цивільні право-

відносини дозволяє визначити потребу у спеціальних заходах та стратегіях адаптації. Це може включати розробку спеціальних умов контрактів, використання захисних клозів або зміну стратегій управління ризиками. Отже, виявлення тенденцій у впливі воєнного стану на цивільні правовідносини допомагає розуміти найбільші ризики та виклики, які виникають у цивільних правовідносинах під час воєнного конфлікту. Це дозволяє розробляти ефективні стратегії адаптації та захисту інтересів учасників ринку.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження окресленої теми можна зробити декілька важливих висновків. По-перше, воєнний стан має значний вплив на цивільні правовідносини, породжуючи численні виклики та перешкоди для громадян і бізнесу. Зокрема, він призводить до змін умов контрактів, збільшення ризиків та невизначеності, а також до необхідності застосування спеціальних стратегій адаптації. По-друге, реакція правової системи на воєнний стан грає ключову роль у забезпеченні стабільності та захисту прав громадян та бізнесу. Це включає в себе прийняття нових законів і нормативних актів, введення обмежень та тимчасових заходів, зміни в процедурах судового захисту та забезпечення прав людини та основних свобод. По-третє, ефективне вирішення конфліктів в умовах воєнного стану вимагає гнучкості, швидкості та обачності. Судове розглядання справ, використання альтернативних механізмів вирішення спорів, добровільні угоди та компроміси – це лише деякі з інструментів, які можуть бути використані для досягнення цієї мети. Отже, розуміння впливу воєнного стану на цивільні правовідносини та розробка відповідних стратегій адаптації є важливим завданням для забезпечення стабільності та захисту інтересів учасників ринку в умовах воєнного конфлікту.

АНОТАЦІЯ

Тема статті «Між війною і правом: вплив воєнного стану на цивільні правовідносини» є актуальною та важливою в контексті сучасних конфліктів та напружених міжнародних відносин, та зокрема дії воєнного стану в Україні. Дослідження цієї теми дозволяє краще зрозуміти, як воєнний стан впливає на цивільні правовідносини та як правова система реагує на такі умови.

Перш за все, аналіз ситуацій, що виникають під час військових конфліктів, дозволяє виявити різні аспекти впливу воєнного стану на громадян та бізнес. Це включає в себе зміни умов контрактів, перешкоди у постачанні товарів та послуг, збільшення ризиків та невизначеності, а також потребу у спеціальних стратегіях адаптації. Далі, реакція правової системи на воєнний стан визначається

потребами суспільства та забезпеченням його стабільності. Це може включати прийняття нових законів та нормативних актів, введення обмежень та тимчасових заходів, зміни у процедурах судового захисту та забезпечення прав людини та основних свобод.

Нарешті, вирішення конфліктів в умовах воєнного стану вимагає ефективних стратегій та механізмів. Це може включати судовий розгляд справ, використання альтернативних механізмів вирішення спорів, мирові угоди та компроміси.

Узагальнюючи, дослідження впливу воєнного стану на цивільні правовідносини є важливим для розуміння та вирішення викликів, що виникають у зв'язку з військовими конфліктами. Це допомагає розвивати ефективні стратегії адаптації та захисту прав громадян та бізнесу в умовах нестабільності та небезпеки. Крім того, вивчення впливу воєнного стану на цивільні правовідносини може відкрити нові перспективи для розвитку міжнародного права та гуманітарного права. Це може сприяти розробці більш ефективних механізмів захисту цивільних прав у ситуаціях воєнного конфлікту та сприяти покращенню стандартів міжнародного гуманітарного права. Отже, дослідження впливу воєнного стану на цивільні правовідносини має важливе значення для розуміння та вирішення складних проблем, пов'язаних з сучасними військовими конфліктами. Це сприяє створенню більш стабільного та захищеного правового середовища, яке може забезпечити захист прав та інтересів всіх учасників суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 03.05.2024).

2. Кочина, Олександра Сергіївна, and Вікторія Михайлівна Болдирева. «Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини». *Нове українське право* 2 (2022): 53-58.

3. Маковій В.П. Темпоральні межі реалізації змісту цивільних правовідносин в умовах воєнного стану. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 31 березня 2023 року*. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 120-122.

4. Маковій В. Окремі питання новелізації правового регулювання спадкових відносин в умовах воєнного стану. *Упорядники*. 2022. С. 108.

5. Оскілко О. Види зобов'язань, в яких військовослужбовці беруть участь. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 64-69. <https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.9>

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.05.2024).

7. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (дата звернення 10.05.2024).

8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t030435?ed=2021_11_17 (дата звернення 12.05.2024).

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. *Голос України* від 17.03.2022 № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення 20.05.2022).

10. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти: Закон України від 01.04.2022 № 2174-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text> (дата звернення 11.05.2024)

11. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 11.05.2024)

12. Суховецька А. Вплив війни на економіку, посилення санкцій та інвестиції під бомбами. 20.03.2024. URL: <https://espresso.tv/roynasnuemo-vpliv-viyni-na-ekonomiku-posilennya-sanktsiy-ta-investitsii-pid-bombami-rozмова-z-oleksandrom-parashchiem#:~:text=Головний%20прояв%20-%20це%20прямі%20втрати,оцінити%20у%2020%2D25%25> (дата звернення 12.05.2024).

**Information about the authors:
Fedosenko Nataliia Anatoliivna,**

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Law
Department of the Faculty of Humanitarian Law
National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky
“Kharkiv Aviation Institute”
17, Vadim Manka str., Kharkiv, 61070, Ukraine

Selevko Volodymyr Borisovych,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Postgraduate and Doctoral Studies
National Aerospace University named after M.E. Zhukovsky
“Kharkiv Aviation Institute”
17, Vadim Manka str., Kharkiv, 61070, Ukraine